

Іваницька Н. «Ресурсоспроможність» іменникової словоназви «подія» (синтагматичні виміри) / Н. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2013. – Вип. 18. – С. 23-29.

Ніна Іваницька
(Вінниця)

УДК 81'366.

«РЕСУРСОСПРОМОЖНІСТЬ» ІМЕННИКОВОЇ СЛОВОНАЗВИ «ПОДІЯ» (СИНТАГМАТИЧНІ ВИМІРИ)

У статті акцентовано на суттєвих визначальних ознаках іменникової номінації предметного денотата «подія», а саме: узагальнення факту, явища; атрибутивна характеристика у формі короткої реченнєвої дефініції у вигляді предикативної моделі зі значенням буття в минулому (що сталося, що відбулося); конкретизатор змісту, який регламентує номінацію в онтологічному аспекті (подія + суспільного життя, подія + особистого життя). На матеріалі (більше 300 зразків словосполучень та речень) описано іменникову словоназву предметного денотата «подія» у сукупності її типових синтагматичних оточень: «подія давня», «подія року», «подія ... відбулася», «подія ... сколихнула...», «згусток подій», «враження від події...» та ін. Іменникова назва предметного денотата проаналізована також крізь призму вияву її значеннєвих варіантів міжрівневої категорії автосемантизм/синсемантизм. Сукупність мовленнєвих реалізацій іменникового слова «подія» підтвердили гіпотезу про властивий цьому повнозначному слову синсемантизм, а отже й обмеження його ресурсоспроможності називати предметний денотат без супроводжувальних словоназв. У результаті дослідження «ресурсоспроможності» іменникової слово назви «подія» визначена й сформульована низка проблемних питань, які можуть бути успішно розв'язані на матеріалі інших іменникових словоназв предметних денотатів. Запропонована методика аналізу конкретної іменникової словоназви може слугувати орієнтиром для дослідження й детального опису повнозначних слів (автосемантичних, синсемантичних, повнозначних абсолютивованих слів), моделі яких можуть слугувати надійними параметрами розмежування стилів, підстилів та авторського мовлення.

Ключові слова: синтагматика, сполучуваність, денотат, повнозначне слово, автосемантичне слово, синсемантичне слово.

Постановка наукової проблеми. Слово, зокрема повнозначне слово, в аспекті вивчення його синтагматичної природи в словосполученні, як і в текстових вимірах, стало основною мовною одиницею, що фокусує найрізнішу різномірну проблематику, яка стосується слова. Починаючи з праць Ф. де Соссюра і завершуючи сучасними напрацюваннями учених у цій галузі, можна констатувати, що саме **слово** сконцентрувало багатовекторний розвиток лінгвістичних досліджень. Провідною у 20 ст. стала концепція мови як знакової системи, в якій значущими є одиниці (слова та зв'язки й відношення між ними).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковими підвалинами такого підходу слугували праці провідних учених основних наукових шкіл: празької (М.Трубецької, Р.Якобсон, В.Матезіус), копенгагенської (Л.Єльмслев, В.Брендаль), американської (Є.Сепір, Л.Блумфільд, З.Харріс), російської (Л.Щерба, С.Поліванов). В Україні в цій галузі багато зробили Л.Булаховський, В.Русанівський, І.Ковалик, С.Семчинський, М.Муравицька, В.Перебийніс, О.Тараненко, М.Кочерган. Останнім часом слово стало невід'ємною складовою усіх напрямків граматичної науки, як у плані вивчення конкретної мови, так і в типології (І.Вихованець, К.Городенська, А.Загнітко, Н.Гуйванюк, М.Степаненко, В.Шинкарук, М.Барчук, С.Соколова, М.Мірченко, С.Скаб, В.Ожоган, О.Межов, Н.Костусяк, М.Баган, Ф.Бацевич, Г.Вокальчук, О.Кульбабська, М.Вінтонів, Н.Б.Іваницька).

Мета статті: на прикладі іменникової словоназви предметного денотата («подія») показати один із можливих варіантів різномірного опису «ресурсоспроможності» словоназв предметних денотатів обмеженою понятійно-термінологічною системою. Досягнення мети

зреалізовано через розв'язання наступних завдань: (1) представити іменникову словоназву предметного денотата «подія» у сукупності її типових синтагматичних оточень (сполучуваностей); (2) проаналізувати словоназву «подія» в її проекції на категорію «автосемантизм/синсемантизм»; (3) показати можливість різного роду узагальнень у межах синтагматичних моделей із словоназвою «подія», зумовлених онтологічними чинниками; (4) виокремити проблемні питання, розв'язання яких видається можливим із опертям на запропонований фрагмент опису.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Із сукупності визначальних ознак іменникової номінації «подія» за тлумачними словниками можна виділити три найголовніші: а) узагальнення факту, явища (*щось, те*); б) атрибутивна характеристика у формі короткої реченнєвої дефініції у вигляді предикативної моделі зі значенням буття в минулому (*що сталося, що відбулося*); в) конкретизатор змісту, який регламентує номінацію в онтологічному аспекті (*подія + суспільного життя, особистого життя*).

Саме така трьохвимірність ознак іменникової словоназви «подія» предметного денотата дозволяє розглянути низку теоретичних питань, пов'язаних із особливостями номінацій предметних денотатів, зокрема в плані однослівності/неоднослівності.

Замислюючись над визначальними характеристиками іменникової словоназви «подія» предметного денотата й звертаючи увагу на його першу ознаку, яку інтерпретують у словниках займенниковим словом «*те*»..., вважаємо доцільним бодай вибірково переглянути низку словоназв предметних денотатів, інтерпретація яких у словниках починається цим же займенником («*те*»). Виявляється, що таких прикладів є досить велика кількість. Так, у новому чотирьохтомному «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» Анатолія Загнітка [6] їх виявлено більше сотні. Найголовнішим при цьому є те, що всі такі іменникові словоназви виявляють однотипні супроводження, як і словоназва «подія»: *тема* – *те*, що покладено в основу... (6, т. 4, с. 23); феномен – *те*, що з'являється ... (6, т. 4, с. 77) і т.д. Ідеться про регулярність і відносну стабільність у витримуванні певного стандарту щодо двох перших характеристик в інтерпретації змістової площини словесних номінацій предметних денотатів, сутнісна природа яких залишається недостатньо виразною.

Повертаючись до аналізованої іменникової словоназви «подія», перш за все, можна кваліфікувати її як таку, що її референтна природа залишається недостатньо виразною й усвідомленою для словесного номінування одним повнозначним словом «подія».

Саме цим пояснюється її розгалужена різновекторна синтагматика в мовній системі:

- (якась) **подія**, яка + назва процесуального некаузованого денотата (відбулася);
- (якась) **подія**, + назва процесуального денотата каузованого на предметний денотат (вплинула на ...);
- (якась) **подія**, з якої, до якої, з якого, перед (після) якої і т.д. + назва денотативної ситуації (з якої почався новий період).

Явище розширення словесної номінації шляхом постійного «супроводження» іменникової словоназви «подія» охоплює майже всі синоніми слова «подія», зокрема іменникові словоназви: *явище, факт, випадок, діло*. Постійними супроводжувальними формами таких іменникових словоназв закономірно виступають прикметникові: *Вияв такої неприхованої неповаги до рідні було рідкісним явищем на той час* (3 журн.); *Безглузді факти не стали доказовими в його справі* (3 газ.); *Сей маленький випадок зробив дуже багато: в перший раз почула Марися, де вона є, що з нею тут може статися* (Ю.Хоткевич); *Тоді саме в столиці велике діло скоїлось старий цар умер* (Панас Мирний).

Досить показовим у цьому плані є те, що, як у словникових фіксаціях, так і в аналізованих авторських матеріалах, супроводжувальними елементами зазначених іменникових словоназв виступають займенникові форми: *Міцкевич - юнак знав про факти поміщицького свавілля, деспотизму, жорстокості – і не міг не замислюватись над тим, за якого суспільного ладу такі явища можливі* (М.Рильський); *Чернищеві хотілося підбадьорити хлопця, але він не знав, як це робиться в таких випадках* (Олесь Гончар); *Його зараз же спіймали і наган при ньому знайшли. На моє щастя – не скористувався він ним. Вилами бив. Щоб менше шуму. І після цього випадку часто я згадую Сазона* (Г.Тютюнник).

Нерідко такі синонімічні словоназви виявляють синсемантизм, супроводжуючись експлікаторами синсемантизму – іменниковими словоформами в родовому відмінку: *Ми знову і знову гарячково згадували всі відомі в світі випадки втечі* (Ю.Яновський); *Міліція кваліфікувала цю подію як явище непорозуміння між водієм і пасажиром* (З газ.). У ролі експлікаторів також виступають інші іменникові чи частіше прийменниково-іменникові словоформи: *Випадок з дівчиною сколихнув усе село* (З газ.).

Увага до функціонування в системі мови синонімічних іменникових словоназв в синонімічному ряді з домінантою «подія» проливає світло, крім усього іншого, на сутнісні об'єктивні ознаки синоніміки - синтагматичні ряди, що розкривають відповідні дистрибуції, що їх фіксують словникові статті. Так, наприклад, в усіх випадках визначальною параметричною ознакою аналізованих іменникових словоназв предметних денотатів можна кваліфікувати супроводження їх відповідною сукупністю назв атрибутивних денотатів, без яких номінування предметного денотата іменниковими словоназвами видається майже неможливим:

подія (яка?)

- важлива
- така
- року
- в суспільстві
- ... , що сколихнула історію

явище (яке?)

- дивне
- це
- явище медицини
- в економіці
- ... , яке описано...

факт (який?)

- незаперечний
- усякий
- компромісу
- із життя
- ... , який підтверджує...

випадок (який?)

- неординарний
- інший
- юності (юнацьких років)
- з життя
- ... , що його забути не можна.

Заявлена в статті теза «ресурсоспроможність» конкретної іменникової словоназви предметного денотата охоплює широке коло лінгвістичних проблем, розв'язання яких так чи інакше базується на синтагматиці. Не зайвим буде акцентувати на використанні й уживанні терміна «синтагматика» (грецьк. Syntagma – устрій, лад, поєднання, з'єднання + ика) в розумінні одного із системних аспектів у вивченні мови, в ракурсі якого мовні одиниці розглядаються як послідовно розташовані поєднання, упорядковані за законами сполучуваності (пор.: *парадигматика*). Основними категоріями теорії синтагматики виступають: «позиція» і «контекст». Невід'ємну складову в синтагматиці складає відношення між поєднуваними мовними одиницями, яке виявляє себе як лінійний контраст позиційних одиниць у системі мови та в тексті (в мовленні). Саме з таких концептуальних позицій і з урахуванням останніх досягнень лінгвістичної теорії проведено збір матеріалу, використано комплекс методів і методичних прийомів його аналізу та зроблено висновки.

Позиційними умовами (позиціями), що адекватно репрезентують і суттєво впливають на вияв ресурсоспроможності української іменникової словоназви «подія», можна звести до таких моделей:

- 1) П + І (*подія*) – сполучення іменникової словоназви «подія» з прикметниковою словоназвою (*щаслива подія*);
- 2) І_c (*подія*) + І – сполучення іменникової синсемантичної словоназви «подія» з іменниковою словоназвою (*подія року*);

3) I (*подія*) + D_a – сполучення іменникової словоназви «подія» з автосемантичною дієсловоназвою (*подія відбулася*);

4) I (*подія*) + D_c – сполучення іменникової словоназви «подія» з синсемантичною дієсловоназвою (*подія вплинула на...*);

5) I + I (*подія*) – сполучення іменникової синсемантичної словоназви з іменниковою словоназвою «подія» (*свідок події*).

1. Особливо багату ресурсоспроможність у системі українського слововжитку виявляє іменникова словоназва «подія» в сполученні з прикметниковими словоназвами (П + I *подія*) різних лексико-семантичних груп прикметників: *подія* (яка?) + *велика, значна, важлива, видатна, знаменна, історична, непередбачувана, хвилююча, щаслива, весела, цікава, сенсаційна, урочиста, сімейна, трагічна, буденна, тривожна, особлива, святкова, урочиста, довгоочікувана, грандіозна, феноменальна, радісна, масштабна, надзвичайна, неординарна, незрозуміла, приголомшлива, глобальна, давня, жахлива, яскрава, сфальсифікована, серйозна, забута, приємна* т. ін. В усіх цих і подібних випадках сполучення іменникової словоназви «подія» з прикметниковими відбувається за законом «семної кореляції» словоназв відповідних денотатів. Кожна з прикметникових словоназв атрибутивного денотата по-своєму увиразнює номінацію предметного денотата іменниковою словоназвою «подія». Так, наприклад, ознаку об'єктивної важливості (значущості) події увиразнюють прикметникові словоназви: *важлива, масштабна, знаменна, неординарна, грандіозна*; а ознаку, що її емоційно сприймає людина, відтворюють прикметникові словоназви: *цікава, щаслива, весела, трагічна, тривожна, радісна, жахлива, приємна*.

2. Синтагматика іменникової словоназви предметного денотата «подія» виявляє непоодинокі вияви її синсемантизму в сполученнях I_c (*подія*) + I, у яких ця іменникова словоназва разом із залежною від неї іменниковою словоформою в непрямому відмінку утворюють семантичні єдності типу: *подія року, події минулого, подія в житті, подія в країні* та ін. У цих випадках здатність іменникової словоназви «подія» номінувати денотат знижена: до номінування предметного денотата «залучається» експлікатор синсемантизму (іменникова чи прийменниково-іменникова словоформа обов'язково залежної словоназви). Нерідко такі експлікатори синсемантизму розширюють свою структуру прикметниковими (займенниковими) словоназвами чи відповідними ланцюговими рядами із синсемантичними словами (*подія міжнародного життя, події далекого минулого, події далеких років, подія великого значення, подія всесвітнього значення, події його життя, події в Америці, події в особистому житті, події розкриття злочину*).

3. Одним із можливих підходів до розкриття вияву ресурсоспроможності іменникової словоназви «подія» є аналіз її в ракурсі синтаксичного моделювання структури простого речення дієслівної будови (I *подія* + D_a), в якому присудкову позицію заповнюють автосемантичні дієсловоназви. Онтологічно обмежений обсяг сем іменникової словоназви «подія» впливає на синтагматичний «вибір» обмежених дієсловоназв процесуальних денотатів у таких реченнях: *Подія відбулася; Подія трапилась; Подія мала місце*.

4. Досить частими виявилися реченнєві структури дієслівної будови із іменниковою словоназвою «подія» в підметовій позиції у реченнях із синсемантичними дієсловоназвами в позиції присудка (I *подія* + D_c): *Подія спрогнозувала (щось); Подія нагадала (про щось); Подія вплинула (на щось)*. Здебільшого такі реченнєві утворення являють собою предикативно-однооб'єктні моделі, в яких прийменниково-іменникові форми експлікаторів дієслівного синсемантизму функціонують у ролі обов'язкових компонентів прислівної залежності.

5. Словоназва «подія» (найчастіше у формі множини) в системі української мови виявляє достатню ресурсоспроможність щодо обов'язкової позиційної участі в двохелементних семантичних єдностях іменникової структури: *учасник подій, підсумок подій, очевидець подій, розвиток подій, значення подій* і т.д. Проаналізовані структури цього типу дають підстави зробити такі висновки:

- Іменникова словоназва *подія*, виконуючи компенсаційну функцію «завершення» змісту синсемантичного іменникового слова, водночас виявляє деякий вплив на його вибір.

- Сферу іменникових синсемантичних словоназв як лівобічних партнерів у двохелементних семантичних єдностях із залежного словоназвою «*подія (події)*» обмежують:

типів значеннєві варіанти стрижневих іменникових словоназв, а саме: а) конкретні назви груп людей – безпосередньо включених у подію (події): *учасник подій, сучасник подій, герой подій, очевидець подій, свідок подій*; б) абстрактні узагальнювальні назви, що є результатом розумової діяльності людей: *опис подій, розгадка подій, підсумок подій, типізація подій, оцінка подій, розуміння подій*; в) абстрактні узагальнювальні назви, які відтворюють саму природу «подійності», її умовну процесуальність: *перебіг подій, розвиток подій, початок подій*.

• Формальним експлікатором синсемантизму в усіх випадках виступає безприйменниковий родовий відмінок (I + чого? = I + (подій)).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. (1) Дослідивши чималу кількість синтагматичних реалізацій словоназви «подія» в мовленні, можна констатувати, що це слово виявляє досить виразні ознаки синсемантизму в реалізації його потенційних можливостей номінувати предметний денотат. Цю властивість засвідчують сполучуваності словоназви «подія» у мовленнєвих зразках усіх зазначених вище типових моделей. Це зайвий раз підтверджує достовірність усіх трьох виокремлених визначальних ознак іменникової словоназви «подія». (2) Унаслідок дослідження іменникової словоназви «подія» предметного денотата виокремлюється низка проблемних питань, які на матеріалі інших словоназв предметних денотатів можуть бути успішно розв'язані саме в аспекті синтагматичних вимірів. (3) Запропонована методика аналізу іменникової словоназви «поділ» може слугувати орієнтиром для дослідження й детального опису повнозначних слів (автосемантичних, синсемантичних, повнозначних слів абсолютивованої семантики), кількісно-якісні моделі яких з успіхом можуть слугувати надійними параметрами розмежування стилів, підстилів та авторського мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – Изд. 3-е испр. [Текст] Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Высшая школа, 1986. – 640 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. Вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Городенська К.Г. Новітня граматики української мови / Катерина Городенська // матеріали VI Міжнародного конгресу україністів. Мовознавство: зб. наук. Статей. – К.; Донецьк, 2004. – С. 63-71.
4. Граматика слов'янських мов: основа типології і характерології. Тематичний блок. XV Міжнародний з'їзд славістів 20.08. – 27.08.2013, Мінськ, Республіка Білорусь. – 87 с.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис / А.П.Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
6. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. - Т. 1. – 402 с.; т.2. - 350 с.; т. 3. – 370 с.; т.4. – 388 с.
7. Іваницька Н.Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія / Н.Б.Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
8. Іваницька Н.Б. Функціонально-семантична класифікація слів в українській та англійській мовах : [монографія] / Н.Б.Іваницька. – К. : КНТУ, 2004. – 194 с.
9. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові / Іваницька Ніна Лаврентіївна: [монографія]. – К. : Вища школа, 1986. – 167 с.
10. Іваницька Н.Л. Докатегорійне – категорійне тлумачення ознаки «автосемантизм/синсемантизм у сфері повнозначних слів української мови / Н.Л.Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (Мовознавство) / гол. ред. Н.Л.Іваницька. – Вінниця : ВДПУ, 2012. – Вип. 15. – С. 15-20.
11. Іваницька Н.Л. Контекстуальна зумовленість дистрибутивних параметрів повнозначних слів / Н.Л.Іваницька // Граматика слова і граматики мови : зб. наук. праць, присвячений ювілею доктора філол. наук, професора, члена-коресп. НАН України Вихованця І.Р. – Донецьк : ДонПУ, 2005. – С. 48-60.
12. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово в його проєкції на денотат / Н.Л.Іваницька // Українська мова. – 2006. – № 3. – С. 48-57.
13. Іваницька Н. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм : монографія / Ніна Іваницька. – Вінниця, 2012. – 180 с.
14. Іваницька Н.Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці : наук.-метод. посібник / Ніна Лаврентіївна Іваницька. – Вінниця : ВДПУ. 2009. – 260 с.
15. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С.Кубрякова. – М. : Языки слов'янской культуры, 2004. – 555 с.
16. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология : [монографія] / В.Н.Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
17. Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О.Г.Межов. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – 464 с.

Иваницкая Н. «Ресурсоспособность» словоизменения «подія» (синтагматические измерения).

В статье описаны существенные особенности номинации предметного денотата «подія», а именно: обобщение факта, явления; атрибутивная характеристика, формализована краткой предложенческой дефиницией – предикативной моделью со значением бытия в прошедшем (що сталося, що відбулося); конкретизатор смысла, регламентирующий номинацию в онтологическом аспекте (подія + суспільного життя, подія + особистого життя). На объемном материале (более 300 образцов словосочетаний и предложений) описано наименование предметного денотата «подія» в комплексе ее стандартных синтагматических окружений: подія давня, подія року, подія... відбулася, подія... сколихнула..., згусток подій, враження від події... и др.). В результате исследования ресурсоспособности наименования «подія» определены и сформулированы проблемные вопросы, которые могут быть решены на материале других наименований предметных денотатов. Проанализированы наименования предметного денотата «подія» в плане выявления признаков вариантов межуровневой категории автосемантизму/синсемантизм. Совокупность речевых реализаций «подія» подтвердила гипотезу о свойственном этому самостоятельному слову синсемантизма и, соответственно, ограничении его ресурсоспособности номинировать предметный денотат без участия в этом процессе других слов. Предложенная методика исследования конкретного наименования может быть ориентирована на углубление исследований и решение более глобальных вопросов, касающихся самостоятельных слов (автосемантических, синсемантических), а также проблем автосемантизации. Полученные количественно-качественные модели могут использоваться в качестве надежных параметров разграничения стилей, микростилей и авторской речи.

Ключевые слова: синтагматика, сочетаемость, денотат, знаменательное слово, автосемантическое слово, синсемантическое слово.

Ivanytska N. Resource Ability of the Nomination “Event” (Syntagmatic Parameters).

The paper emphasis on the essential defining feature of objective referents of the noun category "events", namely generalization of facts and phenomena, attributive characterization in the form of short sentence definition as a predicate with the meaning of being a model in the past (what happened, what happened); concretization of content governing the nomination at ontological aspect (events + social life, personal life events). It is described the noun nominative objective referents "event " in its totality typical syntagmatic environments: "ancient event", "event of the year", "event held ... ", "event ... shocked ...", "clot events", "impressions of events ... " and so on. The research is based on the considerable material (over 300 samples of phrases and sentences). The set of speech realizations of noun nomination "event" confirmed the hypothesis of the synsemantic nature of this nomination, thus the resource ability of this word to nominate objective referents without accompanying elements is limited. The technique of analyzing a particular noun can serve as a guide for research and detailed description of nominal words (autosemantical, synsemantic). The models used in the article can serve as reliable separation parameters for styles and substyles and address speech generally.

Key words: syntagmatics, combinability, denotation, notional word, autosemantic word synsemantic word.